

Prof. dr hab. Artur Nowak-Far
Kolegium Ekonomiczno-Społeczne
Szkoła Główna Handlowa

Rada Naukowa Instytutu Nauk Prawnych
Polskiej Akademii Nauk
Ul. Nowy Świat 72
00-330 Warszawa

Warszawa, 25 stycznia 2021 r.

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ
PANI ANETY SKORUPY-WULCZYŃSKIEJ,
PT. *LANGUAGE RIGHTS OF THE CITIZEN OF THE EUROPEAN UNION*

1. Cel i zakres recenzji

Przedstawiona recenzja ma na celu ocenę pracy doktorskiej Pani mgr Anety SKORUPY-WULCZYŃSKIEJ pt. *Language Rights of the Citizen of the European Union*". Praca ta została napisana pod kierunkiem Pana prof. dr hab. Jana Barcza oraz dr. Łukasza Wardyna – tego drugiego występującego w roli promotora pomocniczego. Sporządzam ją jako recenzent powołany do tej roli na podstawie uchwały Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Za okazane zaufanie bardzo członkom Rady Naukowej dziękuję.

Tytuł ocenianej pracy doktorskiej wskazuje na to, że dotyczy istotnego problemu „praw/uprawnień językowych” obywateli Unii Europejskiej. Jest to zagadnienie podejmowane – w rozleglejszym zakresie - raczej rzadko w polskiej prawniczej literaturze naukowej. W pewnej mierze istniejąca tu literatura ma charakter przyczynkowy (wyrazistym wyjątkiem jest tu przekrojowy rozdział A. Gajdy, *Prawo wobec wielojęzyczności w Unii Europejskiej* w pracy zbiorowej pod red. E. Kozierskiej i T. Schefflera, *Aksjologiczne i praktyczne aspekty integracji europejskiej*, Wrocław 2007). Nawet prace zbiorowe (np. ta pod red. A. Jakuszewicza, *Język i prawo*, Bydgoszcz 2018) nie ujmują tego zagadnienia w sposób przekrojowy nie mówiąc już o tym,

że nie odnoszą się one do prawa UE, lecz do prawa jako takiego. Obszerną monografię tematu opublikował sam piszący te słowa (zob. A. Nowak-Far, *Prawo Unii Europejskiej. Języki, struktury, działanie w praktyce*, Warszawa 2021), ale nie zmienia ona zasadniczego obrazu literatury krajowej w momencie oddania dysertacji; co ciekawe jednak, praca ta została wzięta pod uwagę przez Autorkę ocenianej pracy mimo, że ukazała się ona wręcz w przededniu przedstawienia dysertacji Radzie Naukowej Instytutu Nauk Prawnych PAN. Bardzo to doceniam.

Nieco lepiej przedstawia się sprawa dorobku publikacyjnego w innych dziedzinach nauki – co oczywiste, w szczególności w językoznawstwie i co już mniej oczywiste – w naukach o polityce i w socjologii. W każdym poważniejszym opracowaniu tematu warto rozważyć uwzględnienie np. pracy A. Ciostek, *Polska terminologia unijna i brukselizmy. Próba systematyzacji*, Warszawa 2019, K. Kwiek, *L'Eurojargon face au multilinguisme de l'Union européenne*, Lublin 2016, J. Łuczaka, *Polityka językowa Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, oraz pracy zbiorowej pod redakcją J. Warchali i D. Krzyżyk, *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, Katowice 2008.

Dużo bogatszo prezentuje się międzynarodowa literatura przedmiotu. W tym zakresie fundamentalne są prace C. I. W. Baath (*Legal Integration and Language Diversity: Rethinking Translation in EU Lawmaking*, Oxford 2018), D. Castiglione i Ch. Longmana (w tym zwłaszcza wydanej pod Ich redakcją *The Language Question in Europe and Diverse Societies: Political, Legal and Social Perspectives*, Oxford 2007). D. Cosmai, (*The Language of Europe: Multilingualism and Translation in the EU Institutions: Practice, Problems and Perspectives*, Brussels 2014), A. L. Kjær i S. Adamo, (red. *Linguistic Diversity and European Democracy*, Farnham 2013), E. Paunio, (*Legal Certainty in Multilingual EU Law: Language, Discourse and Reasoning at the European Court of Justice*, Farnham 2013), oraz S. Šarčević (zwłaszcza wydana pod Jej redakcją *Language and Culture in EU Law: Multidisciplinary Perspectives*, Farnham 2015).

Ponieważ praca dotyczy praw/uprawnień językowych, konieczne jest uwzględnienie także fundamentalnych dla tego tematu prac W. Kymlicki oraz W. K. Bartha.

Praca doktorska Pani Anety Skorupy-Wulczyńskiej jest napisana w języku angielskim. Liczy 346 stron.

2. Ocena modelu badawczego

Zasadniczym celem pracy jest weryfikacja hipotezy badawczej, która głosi, że „prawa/uprawnienia obywateli Unii Europejskiej są ważnym składnikiem poszanowania przez EU narodowych tożsamości jej państw członkowskich gwarantowanych w Traktatach; ochrona tych praw była, w sposób spójny (ang. *consistently*) wzmocniana w prawie unijnym, z obywatelstwem unijnym odgrywającym istotną rolę w tym procesie”. Tej zasadniczej hipotezie towarzyszy szereg hipotez szczegółowych, które są następujące:

- (a) prawa/uprawnienia językowe stanowią integralną część polityki językowej UE;
- (b) podstawą tych praw/uprawnień jest utrzymywanie przez UE jej porządku językowego;
- (c) instytucja obywatelstwa wzmocnia ochronę praw/uprawnień językowych obywateli państw członkowskich;
- (d) Unia Europejska zapewnia poszanowanie niektórych praw/uprawnień językowych jako praw podstawowych.

W ramach przedstawionego ogólnego zadania badawczego Autorka dysertacji wytyczyła sobie następujące zadania (tu podane w innym ujęciu niż je zaproponowała sama Pani Skorupka-Wulczyńska):

- (a) analizę polityki językowej UE oraz jej wpływ na prawa/uprawnienia językowe obywateli UE;
- (b) identyfikację praw/uprawnień obywateli UE wynikających z prawa UE dotyczącego wielojęzyczności, w tym praw/uprawnień natury komunikacyjnej (tj. odnoszącej się do komunikowania z instytucjami UE);
- (c) analizę praw/uprawnień językowych nadanych na mocy Traktatu z Lizbony, ogólnych zasad prawa UE, a także z Karty Praw Podstawowych.

Jak zatem wynika z deklarowanego modelu badawczego, analiza przedstawiona w pracy musi traktować (i w istocie rzeczy traktuje) instytucję obywatelstwa jako swoisty „zwornik” całej analizy, obszar, w którym uprawnienia/prawa językowe nadane jednostkom w prawie UE znajdują swoistą ustrojową i pragmatyczną rektyfikację. Jest to ujęcie uprawnione, w miarę nowatorskie, a przede wszystkim mające znaczną wydajność naukową.

W tym zakresie główna hipoteza badawcza może zostać uznana za ciekawą i nieoczywistą, jak również nie do końca naukowo wyeksploatowaną w międzynarodowej literaturze naukowej przedmiotu. Jest to więc hipoteza akceptowalna, przynajmniej w odniesieniu do drugiego swojego składnika (pierwszy jest nieco banalny).

W moim przekonaniu takie ujęcie zasadniczej hipotezy badawczej oraz hipotez pomocniczych i zadań badawczych sygnalizuje podjęcie analizy w skali, którą można określić jako „mikro” - tj. koncentrującą się na jednostkach. Marginalnie traktuje się więc w pracy potencjalnie całkiem ciekawej „makroskalę” analizy, w której uprawnienia językowe mogłyby być analizowane także jako przynależne państwom i zbiorowościom w nich występującym – także w ujęciu, w którym dostrzega się napięcia występujące pomiędzy mniejszościami językowymi a językową większością.

Wybór węższego niż możliwy pola badawczego jest ze wszech miar uzasadniony i zgodny z samym tytułem pracy. Ta przecież dotyczy „praw/uprawnień językowych obywatela UE”.

W tym kontekście uzasadnione są hipotezy szczegółowe sformułowane w pracy. Nie wszystkie one są jednakowo wartościowe. Największą wartość przedstawiają te, które są najmniej oczywiste, a więc te, które odnoszą się do „stopniowego wzmacniania ochrony praw/uprawnień językowych w UE” oraz te, które definiują prawa/uprawnienia językowe jako prawa podstawowe – co wcale nie musi być traktowane jako oczywistość.

W takim ujęciu, w pracy spodziewałbym się przedstawienia podstawowych założeń teoretycznych i nomenklaturowych, i poprowadzenia analizy tak, by służyła ona weryfikacji zasadniczej tezy pracy. W szczególności należałoby się spodziewać dokładnej identyfikacji zakresu uprawnienia bądź uprawnień określanych jako „prawa/uprawnienia językowe jednostki” i określenia ich natury oraz miejsca w formule prawnej „obywatelstwa Unii Europejskiej”. Jak się wydaje mniej więcej takie podejście zapowiada już opis metodyczny pracy.

Struktura pracy jest ze wspomnianymi oczekiwaniami zgodna. W ramach czterech rozdziałów dysertacji przedstawiono wpiery zasadnicze koncepcje polityki językowej, dokonane w tych ramach przez UE wybory, a także ostateczny traktatowy kształt regulacji dotyczącej wielojęzyczności – tak w kontekście ogólnego porządku prawnomiędzynarodowego, jak i już w kontekście unijnego obywatelstwa.

W sumie uważam, że model analityczny opisany w pracy i w niej zastosowany jest bliski najlepszym wzorcom. Zawężenie analizy do skali określonej przeze mnie jako „skala mikro” jest legitymowanym wyraźnym i teoretycznie prawidłowym wyborem Autorki. Nie formułuję wobec Niej z tego powodu żadnych zarzutów. Zauważam jednak, że – w odniesieniu do zagadnień prawnego statusu języka i regulacji jego używania - od zagadnienia styku skali „mikro” i „makro” nie da się uciec w sensownej analizie. Nawet w ocenianej pracy, w jednym z rozdziałów poświęcono nieco (w moim przekonaniu - za mało) miejsca tej kwestii. Mimo tego niedociągnięcia

model analityczny jest zasadniczo, co do najbardziej istotnych, a więc i najważniejszych, parametrów, prawidłowy.

3. Ocena wyводу przedstawionego w pracy

Jak już wspomniano, struktura pracy dobrze służy przedstawieniu analizy niezbędnej do weryfikacji zasadniczej tezy pracy, jak również do zrealizowania innych zadań badawczych zadeklarowanych przez Autorkę dysertacji.

W pierwszym z rozdziałów analitycznych (tj. w rozdziale 2) Autorka dokonała wyborów definicyjnych i taksonomicznych. Brak jednak w tym rozdziale dokładniejszego zadeklarowania, co Autorka dysertacji rozumie przez „prawa/uprawnienia” i jaki model tworzenia i alokacji praw dostrzega w odniesieniu do tożsamości językowej Unia Europejskiej. Innymi słowy, w rozdziale tym więcej jest o treści prawa niż o jego naturze. W moim przekonaniu należało w szerszym zakresie podjąć wysiłek metaanalizy identyfikującej głębiej, co jest naturą opisanych praw/uprawnień i dlaczego jest ona jaka jest. W szczególności, za niedociągnięcie pracy uważam brak głębszej refleksji dotyczącej uprawnień/praw językowych jako praw podmiotowych i pozostawienie tej kwestii domysłem – możliwym na gruncie rozległej analizy przedstawionej w rozprawie, ale jednak nie ujawniającej wyraźnie ważnego stanowiska teoretycznego samej Autorki dysertacji.

Podobnie za niedociągnięcie uznaję brak odwołań do studiów W. Kymlicki, słusznie pojmującego prawa językowe jako prawa swoistej ekspozycji kultury, którą one reprezentują. Warto byłoby także Pani Anecie Skorupie-Wulczyńskiej rozeznaczyć się szerzej w literaturze dowołującej się do teorii Kymlicki i ją rozwijającej, w której nie umyka zagadnienie relacji indywidualnych praw podmiotowych do praw grupowych – tak ważnej w kontekście języka (zob. np. pracę zbiorową pod redakcją W. Kymlicki, *The Rights of Minority Cultures*, Oxford 1997).

W drugim rozdziale analitycznym Autorka podjęła zagadnienie praw/uprawnień językowych wynikających dla jednostek z instytucji obywatelstwa UE. W tym zakresie w pracy przedstawiono konstrukcję prawną obywatelstwa unijnego ze szczególnym uwzględnieniem skontekstualizowanych w jego ramach praw/uprawnień językowych. Te przedstawiono i zanalizowano nie tylko *in abstracto*, ale również w kontekście tych swobód traktatowych, które Autorka uznała za najbardziej relewantne. Co ważne, w pracy nie pominięto również regulacji swobody przepływu towarów, w ramach której także istnieją przepisy odzwierciedlające

wielojęzyczność UE, np. te przyjmowane w ramach prawa ochrony konsumentów; już jednak przepisy harmonizacji technicznej umknęły uwadze Autorki. Jest to jednak niedociągnięcie raczej drobne.

Wartościowym aktywnym tego rozdziału 3 jest natomiast identyfikacja granic uprawnień/praw językowych w kontekście poszczególnych (szerzej przeanalizowanych) swobód, w szczególności swobody przepływu osób – uwzględniająca głęboką analizę orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE. Co warto podkreślić, w analizie Pani Aneta Skorupa-Wulczyńska podkreśliła nie tylko aspekty materialne obecne w tym orzecznictwie, lecz równie ważne aspekty proceduralne, pojawiające się zarówno w kontekście pierwotnym swobody przepływu osób, jak i w jej aspekcie wtórnym, w szczególności w sprawach karnych – rozstrzyganych tak na gruncie prawa UE, jak i prawa krajowego. W tym zakresie analizy, jej wnioski stanowiły tworzywo, do którego nawiązano w innej części pracy, poświęconej prawom/uprawnieniom językowym wynikającym z Karty Praw Podstawowych, a także pojawiających się w ramach stosowania przez TSUE zasad EKPCz.

Warto odnotować, że w tej części pracy jej Autorka odwołała się także do orzeczenia w sprawie *Runevič-Vardyn i Wardyn*, co było – zważywszy na zawarty w pracy wywód – koniecznością, ale jednocześnie nadało dysertacji szczególny koloryt.

Trzeci analityczny rozdział pracy Pani Aneta Skorupa-Wulczyńska poświęciła prawom/uprawnieniom językowym wynikającym z ochrony praw podstawowych Unii Europejskiej. W tej części pracy nie tylko zanalizowała prawa/uprawnienia indywidualne, lecz nieco (choć – moim zdaniem - za mało) miejsca poświęciła wspomnianym uprawnieniom/prawom w wymiarze zagregowanym – traktowanym jako prawa kolektywne.

Mimo wspomnianego niedociągnięcia należy zauważyć, że analiza przedstawiona w tym rozdziale jest wielowątkowa i prezentuje szeroką perspektywę badawczą obejmującą m. in. Stronę proceduralną analizowanych praw/uprawnień, a także identyfikację ich miejsca w unijnym systemie praw podstawowych. Warto zwrócić uwagę, że Autorka nie idzie za – w moim przekonaniu błędnym - ujęciem tych praw w niektórych publikacjach (np. I. Urruti i I. Lasagabastera, którzy jednak adekwatnie analizują zagadnienie bezpośredniej skuteczności tych praw), w których prawa językowe uznaje się za „ogólną zasadą prawa unijnego” – co przecież nie mieści się w koncepcji zasad ogólnych. Pani Aneta Skorupa-Wulczyńska zauważa za to i uwypukla znaczenie tych praw dla efektywnego wykonania innych praw podstawowych, w szczególności prawa do ochrony przed dyskryminacją.

W ostatnim rozdziale dysertacji zawarte są ogólne wnioski wynikające z przedstawionej analizy. Wszystkie one (z wyjątkiem jednego) odzwierciedlają przedstawioną w rozdziałach analitycznych argumentację. Ta jedna kwestia wnioskowa, który – moim zdaniem – jest problematyczna dotyczy oceny niektórych konsekwencji nieopublikowania lub niepełnego/niewłaściwego opublikowania wiążących aktów prawnych we wszystkich wersjach autentycznych. Warto byłoby odnieść się do tej kwestii szerzej i wychodząc od zasady CILFIT, jednak zauważyć sorytykalność tego zagadnienia ujawnianą w analizie orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (np. w kontraście orzeczenia *Skroma-Lux* z np. *Eleftheri Tileorasi*, czy *Givane* – bo te tę sorytykalność reprezentują w dwu różnych wymiarach).

W sumie analiza przedstawiona w pracy oferuje czytelnikom pracy szeroką, erudycyjną perspektywę zagadnienia tworzenia, stosowania i granic praw językowych obywateli Unii Europejskiej w szerokim zakresie ich zamierzonych i istniejących zastosowań. Owa analiza jest oparta na pogłębionych studiach literatury oraz tekstów źródłowych prawa – tak wiążącego, jak i *soft law*. W pracy adekwatnie i szeroko przedstawiono istotne zagadnienia praw językowych obywateli UE i przekonująco, oraz także poprawnie, powiązano je z różnymi aspektami wykonywania uprawnień przypisywanych obywatelstwu Unii Europejskiej.

Moim zdaniem, za oryginalny wkład dysertacji doktorskiej Pani Anety Skorupy-Wulczyńskiej do nauki uznać można:

- (a) szeroką analizę praktyki stosowania praw/uprawnień językowych w Unii Europejskiej – mającą postać oryginalną, bo skupiającą się na tych ich aspektach, które wykonywane są poprzez obywatelstwo UE i w jego ramach (stąd w analizie znajdujemy np. rzadko podejmowane zagadnienie praw językowych w kontekście działań zewnętrznych UE);
- (b) wprowadzenie nowego, lepiej konceptualnie usystematyzowanego i strukturalnie zorganizowanego powiązania zagadnienia praw/uprawnień językowych i obywatelstwa Unii Europejskiej;
- (c) przedstawienia zasadniczego zagadnienia pracy (tj. praw językowych w kontekście obywatelstwa unijnego) w szerokim jego szerokim kontekście międzynarodowoprawnym – poprzez pogłębienie analiz już istniejących oraz dokonanie zupełnie nowej syntezy wiedzy w tym zakresie.

4. Ocena formalnej strony pracy

Praca jest napisana w bardzo dobrym języku angielskim (typu *Standard British*). Nomenklatura fachowa jest w dysertacji stosowana właściwie. Wywód jest jasny, argumentacja spójna. Pracę po prostu łatwo się czyta – co stanowi bardzo dużą jej zaletę zważywszy na to, że przecież zagadnienia w niej poruszane do „łatwych” nie należą.

Moim zdaniem niedociągnięcia formalne w pracy są następujące:

- (a) po pierwsze, niezrozumiały jest wybór raczej egzotycznej konwencji cytowania literatury przedmiotu w przypisach, w których – w odniesieniu do publikacji zwartych - podaje się nazwę wydawcy ale bez miejsca wydania;
- (b) po drugie, niekonsekwentna jest konwencja przytaczania imion w cytowaniach i przypisach - raz imiona autorów cytowanych dzieł są, a raz w danych bibliograficznych pozostają same nazwiska;
- (c) po trzecie, nienajszczęśliwszy jest wybór tytułu podrozdziału 4. 5. 2. „*Language rights upon the Union' saccession to the ECHR*”, który implikuje jakąś wieloznaczność sytuacji prawnej UE w kontekście Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i może sugerować, że Unia jest stroną tej Konwencji; należy zwrócić uwagę, że przecież w samej treści tego podrozdziału i innych podrozdziałów, które dotyczą zagadnienia relacji prawa unijnego i prawa wytwarzanego na gruncie EKPCz wspomniane związki są przedstawione prawidłowo.

Zauważone niedociągnięcia to jednak drobne kwestie. Zasadniczo, praca jest bardzo dobrze napisana i nie budzi żadnych istotniejszych zastrzeżeń pod względem formalnym.

5. Wniosek recenzji

Dysertacja przedstawiona przez Panią mgr Anetę Skorupę-Wulczyńską pt. *Language Rights of the Citizen of the European Union* napisana pod kierunkiem Pana prof. dr hab. Jana Barcza oraz Pana dr. Łukasza Wardyna (tego drugiego występującego jako promotor pomocniczy) spełnia wymogi ustawowe stawiane pracom doktorskim w kontekście postępowań o nadanie stopnia doktora nauk prawnych (tj. wymagania określone w art. 13 Ustawy z 13 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. Nr 65 z 2003, poz 593 z p. zm.),

Za takim wnioskiem przemawiają w szczególności następujące walory pracy, które stanowią o jej oryginalnym wkładzie do nauki:

- (a) dokonanie szerokiej analizy praktyki stosowania praw/uprawnień językowych w Unii Europejskiej o oryginalnym charakterze, wynikającym stąd, że ta analiza skupia się na tych aspektach owych praw/uprawnień, które wykonywane są poprzez obywatelstwo UE i w jego ramach;
- (b) dokonanie identyfikacji wymiarów i sposobów powiązania zagadnienia praw/uprawnień językowych i obywatelstwa Unii Europejskiej – i to w ramach oryginalnego, lepiej teoretycznie usystematyzowanego i strukturalnie zorganizowanego ujęcia analitycznego;
- (c) przedstawienia zagadnienia powiązania praw/uprawnień językowych i obywatelstwa UE w szerokim jego szerokim kontekście międzynarodowoprawnym – poprzez pogłębienie analiz już istniejących oraz dokonanie zupełnie nowej syntezy wiedzy w tym zakresie.

Ponieważ, jak już wspomniałem, ostateczny wniosek mojej recenzji jest taki, że rozprawa Pani Anety Skorupy-Wulczyńskiej pt. *Language Rights of the Citizen of the European Union* spełnia wymagania ustawowe, od których uzależnione jest nadanie stopnia doktora nauk prawnych, wnoszę o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Z uwagi na bardzo wysoki poziom pracy, jednocześnie wnoszę do Rady Naukowej INP PAN o jej szczególne wyróżnienie w formie, którą Rada uzna za stosowną.

Zachęcam również do podjęcia starań o publikację pracy.

